

AVLOD SHAKILLANISHIDA PEDAGOGIKA VA PSIXALOGIYANI O'RNINI

Keldiboyeva Zumrad
Qo'qon universiteti 3 – kurs talabasi,
Mulaydinov Farxod Murotovich
Qo'qon universiteti kafedra mudiri

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'limning ko'plab ta'riflari mavjud, ammo sodda qilib aytganda, ta'lim bu umumiy bilimlarni berish, fikr yuritish va fikr yuritish qobiliyatini shakllantirish va umuman to'g'ridan-to'g'ri o'rganish jarayoni yoki harakatlaridir.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, fikr yuritish qobiliyati, hayotingizni samarali rejalashtirish, ta'limning inson hayotida tutgan o'rni.

Ma'lumki, muvaffaqiyat muvaffaqiyatlarga olib keladi. Ta'limni hech qachon e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi, chunki ta'lim har qanday jamiyatning yuragini tashkil qiladi. Har qanday jamiyatning muvaffaqiyati uchun yangi kashfiyotlarni yaratish, bu kashfiyotlarni bilish orqali ta'limga erishish mumkin. Bugungi kunda ko'plab rivojlangan davlatlarning o'sishini odamlarga berilayotgan ta'lim sifatiga bog'liqdir. Sifatli ma'lumotga ega bo'lgan odamlar jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy o'sishi va rivojlanishiga olib keladigan islohotlarni amalga oshirish orqali jamiyatni yaxshilashga qodir. Ta'lim sizning atrofingizdagi dunyoni yaxshiroq tushunish uchun ongingizni ochadi. Ta'lim orqali dunyoning turli joylarida bo'lib o'tadigan turli madaniyat va voqealarni o'rganish mumkin. Ta'lim orqali bizning ufqlarimiz kengayib bormoqda, shunda biz nafaqat mamlakatlarimizda sodir bo'layotgan voqealar bilan cheklanib qolamiz, balki butun dunyo bo'ylab sodir bo'layotgan voqealar bilan cheklanib qolamiz. Ta'lim sizga hayotda ishonchli bo'lishga yordam beradi. Ta'lim olganingizda o'z hayotingizni samarali rejalashtirishga qodirsiz, chunki bu hayotdagi muammolarni tahlil qilishga yordam beradi va duch keladigan muammolar echimini topishga yordam beradi. Ma'lumotli odamlar hayotni ijobiy tomonga o'zgartira oladigan qarorlar qabul qilish imkoniyatiga egalar, chunki ular har kuni yangi narsalarni o'rganayotganda ko'p tajribaga ega bo'ladilar. Ta'limning ahamiyati rivojlangan mamlakatlarda yaqqol ko'rinib turibdi, chunki u shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishda katta rol o'ynaydi. Ta'lim kambag'allik, zulm va urushni engillashtirish vositasi sifatida ishlatilgan, chunki rahbarlar mamlakatni rivojlanishiga olib boradigan bilimlarga ega. Ba'zi mamlakatlarda insoniyatni tashvishga soladigan muammolardan biri bo'lgan aholining haddan tashqari ko'payishi muammosi mavjud edi. Odamlarning haddan tashqari ko'p bo'lishi, tegishli va sifatli ma'lumotlarning etishmasligi bilan izohlanishi mumkin. Ertaga kattalar bo'lgan yoshlarga jinsiy tarbiya berilishi kerak. Hayotda moliyaviy o'sishga ta'lim orqali erishish mumkin. Pulni oqilona boshqarish va pulni oqilona sarflash bo'yicha ko'rsatmalarga yaxshi ma'lumotga ega bo'lganda erishish mumkin, chunki siz o'z biznesingizni boshlash yo'llarini yaxshi bilasiz. Ta'lim odamlardan o'z huquqlari to'g'risida xabardor qilishning asosiy vositasi sifatida ishlatilgan.

Va nihoyat, yosh bolalar ta'limning muhimligini tushunishlari kerak. Miyangizni to'yingan qilish, foydali ma'lumot olish, referat yozish yoki o'quv qo'llanmasidan foydalanish va hk.

Inson tarbiyasining ifodasi nimada. Ta'lim bilan bir qatorda, asrlar davomida oldingi avlodlar tomonidan to'plangan ko'p tomonlama tajriba qabul qilinadi va buning natijasida o'z navbatida ertangi kunga yo'l ochiladi. Shunday qilib, ta'limning inson hayotida tutgan o'rnini ortiqcha baholashning iloji yo'q, bu o'ziga xos chorrahadir - hozirgi zamonda yashash, o'tmish donoligi kelajakda amalga oshirish uchun ishlatiladi.

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, yoshligida yaxshi ma'lumotga ega bo'lgan odamlar qarilikda aqliy zaiflik, ruhiy kasalliklar va Altsgeymer kasalligidan aziyat chekishadi.

O'rta maktab diplomi va uni bitirganligini tasdiqlovchi diplom, o'z egasini o'qitish foydasiga zaif dalillardir. Albatta, zamonaviy dunyoda buni bilmasdan turib amalga oshirib bo'lmaydi, ta'lim to'g'risidagi hujjatlarning mavjudligi ma'lum afzalliklarni beradi, rasmiy ravishda, masalan, axloqiy nuqtai nazardan ishlaganda, bu boshqalardan ustunlik qilmaydi. Nima uchun? Bilim bilan tasdiqlanmagan sertifikat yoki diplom - bu bilimsizlikning eng yomon shakli va maktab mavzusini "mukammal" bilish hali odamni o'qimaydi. Ushbu tushuncha ko'p qirrali birikmani anglatadi:

- asosiy va oliy ma'lumot,
- axloq me'yorlari va axloqiy me'yorlarga rioya qilish,
- shaxsiy rivojlanish
- tajriba orttirish
- o'z potentsialini butun jamiyat manfaati uchun ro'yobga chiqarish,
- erishilgan balandlikdan qat'i nazar, o'sishni va yaxshilanishni istash,
- nima bo'lishidan qat'i nazar, har doim madaniyatni olib yuruvchi bo'lib qoladi.

Inson tarbiyasining asosiy bosqichlari. Har bir inson hayoti davomida, tug'ilish paytidan to keksalikka qadar, ta'lim jarayonida uzoq yo'lni bosib o'tadi - avval ma'lum bilim va ko'nikmalarni egallaydi, so'ngra ularni mustahkamlaydi va o'zi uchun yangi narsalarni ishlab chiqishni va o'rganishni to'xtatmaydi. Odamlar bilim va ta'limni nafaqat maktab skameykasida olishadi, bu allaqachon jozibali iboraga aylangan "hayot haqidagi fan" iborasiga e'tibor berish kifoya - eng aqlli o'qituvchilar bilan shug'ullanish kerak. Va inson ta'limining barcha bosqichlari quyidagicha ko'rinadi.

1. **Ta'limning boshlanishi** - inson go'dakligida hamma narsani o'rganganida, ya'ni noldan gapirganda oladi. Atrofidagi dunyoni bilgan holda, kelajakda yanada murakkab fan qurilishi kerak bo'lgan narsalarning barchasini o'zlashtiradi,

2. **Boshlang'ich ta'lim** - uyda yoki bolalar bog'chasida tarbiyalash, bolaga xatti-harakatlarning birinchi qoidalari, eng oddiy tushunchalar o'rgatilganda, yozishni va hisoblashni o'rganish uchun zamin unga tushunarli shaklda tayyorlanadi;

3. **Maktab ta'limi** - ta'lim poydevorini qo'yish, bilimga bo'lgan qiziqishni uyg'otish, uning qiziqishini qo'zg'atish. Maktabda o'qitish jarayonida bola boshqa madaniyatlar, tarix bilan tanishadi, dunyoning haqiqiy o'lchamlari va unda to'plangan bilimlarni anglaydi,

4. **Oliy ma'lumot** - maktabni davom ettiradi, faqat biroz boshqacha doirada: o'qitish tor doirada olib boriladi va kelajakdagi kasbni tanlashga moyil bo'ladi. Ushbu bosqichda yoshlar voyaga etganlar bilan uchrashishga tayyorgarlik ko'rishadi,

5. **Amaliy ta'lim** - bu ish deyarli xuddi universitetdagi kabi, faqat amaliy kishilar uchun joy, odamlar amaliy bilim va ko'nikmalarni egallaydilar, ular tezda tajribaga aylanadi,

6. **O'z-o'zini tarbiyalash** - Bu kundalik vaziyatlar bilan ta'minlangan turli xil materiallar va manbalardan, kitoblar va Internetdan ilm-fanga qadar ilgari olingan bilimlarni takomillashtirish jarayoni.

Ta'lim jarayonida fanlar bo'yicha amalga oshiriladigan seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari nazariy bilimlarni mustahkamlashga hamda ularni ko'nikmaga aylantirishgagina emas, balki ularni amaliy ish jarayonida qo'llashga ham imkon beradi. Bunday mashg'ulotlar tanlagan kasbi to'g'ri ekaniga ishonch hissini uyg'otadi.

Oliy o'quv yurtidan keyingi davrdagi o'qituvchining kasbiy shakllanish jarayonida maktab rahbariyati, ayniqsa, ilmiy mudir hamda pedagogik jamoatchilik katta rol o'ynaydi. Yosh o'qituvchilarga tajribali o'qituvchilarni biriktirib qo'yish, ularning darslarini kuzatish, uslubiy ishlarga jalb etish maktab rahbariyatining asosiy vazifalaridan biri. O'qituvchi o'z kasbini sekin-asta o'zlashtirib borishi bilan birga ota-onalar o'rtasida pedagogik bilimlarni targ'ib etadi. Shu yo'l orqali ham kasbiy shakllanishi takomillashib boradi. O'qituvchilik kasbini va pedagogik mahoratni egallash, maktab o'qituvchilar jamoasiga kirishib, unda o'z

o'rnini topib keta olishi yosh o'qituvchining o'ziga bog'liq. Jamoaning yordamidan yuz o'girmaslik, qiyinchiliklarga duch kelganda ruhan tushmay, o'z xatolarini ko'ra bilish va uni bartaraf etish uchun harakat qilish uning o'qituvchi bo'lib shakllanishidan darak beradi. Shu bilan birga, o'qituvchining kasbiy shakllanishi o'z-o'zini tarbiyalab borishga, o'z ustida tinmay ishlashga va o'z vaqtida malakasini oshirib borishga uzviy bog'liq. Bularning hammasi kasbiy fazilatlarining ajralmas qismihisoblanadi.

O'zbekistonda ta'lim tizimini o'sib kelayotgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasining milliy g'oyalari, talablari asosida tashkil etish, uni jamiyat taraqqiyoti istiqbollari va jahon andozalariga javob bera oladigan darajada bo'lishini ta'minlash bugungi kunning dolzarb masalasidir. Ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, uni o'tmish qoldiqlaridan tozalash va rivojlangan demokratik davlatlar darajasiga ko'tarish, jamiyat ravnaqi uchun yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash ta'lim tizimi xodimlarining umumiy vazifasidir. Shaxsni har tomonlama rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya tizimini nazariy-metodologik jihatdan qurollantirish – bugungi kunda pedagogika fanining bosh maqsadi sifatida belgilangan. Yuqorida bayon etilgan yuksak, ammo, sharafli vazifalarni muvaffaqiyatli uddalash har bir pedagogik xodimdan yuksak kasbiy mahorat, bilimdonlik va keng dunyoqarashni talab etadi. Pedagogik mahorat – o'qituvchi ijodkorligining oliy namunasi bo'lib, u yillar davomida shakllanadi. Uning yuksak mahoratni egallashi g'oyat murakkab jarayon bo'lib, pedagogika fanining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. O'qituvchi kasbiga xos bo'lgan ko'pgina fazilatlar bilan birga uning pedagogik mahoratni egallashi katta ahamiyatga ega. Yuqori pedagogik mahoratga ega bo'lgan o'qituvchigina o'z kasbiga layoqatli, iste'dodli bo'lishi mumkin.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi yuqori pedagogik mahorat va keng dunyoqarashga ega bo'lishi kerak. Shundagina oz mehnat sarf qilib, katta natijaga erishadi, ijodkorlik uning hamisha hamkori bo'ladi. Pedagogik ishga qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat egasi bo'lishi mumkin. Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi uchun o'qituvchi o'z fanini chuqur bilishi, unga turdosh fanlar haqida ham tushunchaga ega bo'lishi, o'quv materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon eta olishi, o'quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'otishi, o'quvchilarning bilim, kamolot darajasi va ruhiyatini hisobga olishi, ularning nimani bilishlari va hali nimani bilmasliklarini tasavvur eta olishi lozim. Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi o'zini o'quvchining o'rniga qo'ya oladi, u kattalarga aniq va tushunarli bo'lgan narsalarni o'quvchilarga tushunilishi qiyin va mavhum bir narsa bo'lishi ham mumkinligiga asoslanib ish tutadi. Shuning uchun u bayon etishning xarakter va shaklini alohida o'ylab chiqadi hamda rejalashtiradi.

O'qituvchi o'quvchining, ichki dunyosiga kira olishi, o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilishi bilan bog'liq bo'lgan psixologik kuzatuvlar olib borishi kerak. Bunday o'qituvchi o'quvchining ruhiyatiga ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham tez fahmlab oladi. O'qituvchida nutq o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyati hisoblanadi. Bu o'qituvchilik kasbi uchun juda muhimdir. O'qituvchining nutqi aniq, jonli, obrazli, talaffuzi jihatdan yorqin, ifodali, his-hayajonli bo'lib, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchramasligi lozim.

O'qituvchi kasbiga xos bo'lgan xislatlar, ya'ni yuksak pedagogik mahorat unda birdaniga shakllanmaydi. U o'z ustida tinmay ishlash, izlanish va ko'nikmalar asosida rivojlanadi. O'qituvchining yuqori kasbiy mahoratni egallashi bevosita uzluksiz ta'lim tizimi orqali amalga oshiriladi. Uzluksiz ta'lim tizimida asosiy o'rin egallagan malaka oshirish o'quvchi faoliyatini tahlil qilish va unga istiqbol yo'nalishlar berishga imkon beradi.

Hozirgi davr o'qituvchidan o'qitishning ilg'or pedagogik texnologiya talablarini to'g'ri tushunish, tashabbuskorlik, o'z fani bo'yicha yangiliklardan xabardor bo'lishi va darslariga joriy eta olishni talab etadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida

hamkorlikni vujudga keltirish, do'stona muhitni yaratish muammosining muvaffaqiyatli hal etilishi, fan o'qituvchilari va maktab rahbariyatining egallagan bilim, ko'nikma malakalari va shaxsiy insoniy fazilatlarini egallaganlik darajasiga bog'liq bo'ladi.

O'qituvchi avvalo:

- Yumshoq ko'ngilli, ochiq chehrali, shirinso'zli, bolalarni qanday bo'lsa shundayligicha yaxshi ko'rishi;

- Mehr-muhabbat, qalb g'urini o'quvchilarga bab-baravar bo'lib berishi, sinfda do'stona muhitni yaratish va o'quvchilarning o'quv motivlarini rivojlantiruvchi kuch-rag'batlantirish metodlari ekanligini anglash;

- O'quvchilarning taqdiri, baxti va kelajagi uchun mas'ul ekanligini chuqur his etish, ularning nafsoniyati va qadr-qimmatini e'zozlash;

- Har qanday pedagogik vaziyatda o'quvchilarga qo'pollik qilmaslik, haqorat qilish va baqirish, taqdid va qo'rqitishdan o'zini tiyishi zarur;

- O'quvchilarni tushuna olishi, ularning his-tuyg'ularini qadrlash, tashvishlari, iztiroblarini engishiga yordam berishi, yoshlik va psixologik rivojlanishda o'ziga xos xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlarini bilish.

Mamlakatimizda olib borilayotgan ta'lim tizimining odil va demokratiyalashtirilishi o'quv jarayoniga o'zgacha talab va o'zgacha pedagogik munosabatlarni kashf etadi. Bu jarayon mazmun mohiyatdan avvalgidan tubdan farqlanadi.

Ta'lim jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, ilm-fan yutuqlarini amaliyotga joriy etish orqali ijodkor, mustaqil fikr yurita oladigan ijtimoiy faol yuksak ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalash vazifasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishning dolzarb muammolari. <https://abiturtest.uz/mavzular/talim-tarbiya-samaradorligini-oshirishning-dolzarb-muammolari/>

2. A. Qurbonov. Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda didaktik o'yinlardan foydalanish. Samarqand – 2011.

3. Respublika ta'lim markazi. Sifatli ta'lim-tarbiya — bosh vazifamiz. Ma'rifat-2016. http://marifat.uz/marifat/v_pomosh_uchitelu-marifat/ishlanmalar/Sifatli-ta-lim-tarbiya-bosh-vazifamiz.html